

Marek Simlat

Współczesna amerykańska teoria elit

Recepcja klasycznej teorii elit w amerykańskich naukach społecznych w latach 30-ych i 40-ych XX wieku dała podstawę współczesnej odmianie tej teorii. Rozwój współczesnej amerykańskiej teorii elit dokonywał się równoległe z poznawaniem głównych idei zawartych w pracach V. Pareto i G. Mosca i zaowocował – od lat 1950-ych – mnogością badań i studiów dotyczących elit politycznych.

Zakres tych badań jest szeroki – rozciąga się od analizy małego miasta w USA¹ po studia elit na szczeblu federacji². Ponadto pojawiają się prace dotyczące nie tylko elit tego kraju na różnych poziomach zorganizowanego życia społecznego, ale również powstają opracowania na temat elit w innych krajach, w tym także w byłych komunistycznych³.

Różny jest również naukowy charakter analiz elitycznych – od prostych opisów cech charakterystycznych elity⁴, poprzez porównania elit w różnych sektorach społeczeństwa⁵, po analizy wykorzystujące pojęcie elity do wyjaśniania stabilności systemu politycznego⁶.

Współczesna amerykańska teoria elit nie jest jednorodna ani teoretycznie, ani metodologicznie; jej centralne pojęcie – *elita* – jest odmiennie definiowane, status teoretyczny tego pojęcia jest różnie postrzegany w proponowanych strategiach analitycznych. Dlatego też można wyróżnić trzy główne nurty współczesnego elityzmu amerykańskiego. Są one następujące: elitystyczne studia H.D. Lasswella, badania

¹ Por. głównie F. Hunter, *Community Power Structure. A Study of Decision Makers*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1953.

² Np. K. Prewitt, A. Stone, *The Ruling Elites*, Harper and Row Publishers, New York 1973; C.W. Mills, *Elita władzy*, KiW, Warszawa 1961; G.W. Domhoff, *Who Rules America Now?* Prentice Hall, Englewood Cliffs 1983.

³ Np. C. Beck i in. *Comparative Communist Political Leadership*, David McKay Company, Inc., New York 1973; R.B. Farell (ed.), *Political Leadership in Eastern Europe*, Aldine, Chicago 1970; G. Lenczowski (ed.), *Political Elites in the Middle East*, American Enterprise Institute for Public Research, Washington, DC, 1975.

⁴ M.R. Beissinger, *The Power Elite*, „The Bulletin of the Atomic Scientist” vol. 38, no 8, 24–31.

⁵ T.R. Dye, J.W. Pickering, *Governmental and Corporate Elites: Convergence and Differentiation*, „The Journal of Politics” vol. 36, no 4, 900–925.

⁶ Np. G.L. Field, J. Higley, *National Elites and Political Stability*, „Research in Politics and Society” vol. 1, 1–44.

struktur władzy oraz paradygmat neELITYSTYCZNY. W niniejszym artykule zostaną przedstawione najważniejsze założenia pojęciowo-analityczne tych nurtów.

LASSWELLOWSKI NURT TEORII ELIT

H.D. Lasswell to jeden z twórców orientacji behawioralnej w polityologii amerykańskiej. To właśnie Lasswell dostrzegł, że zagadnienie funkcjonowania elit politycznych pozwoli zapoczątkować nową naukę o polityce, przełamać izolację tej dyscypliny i zapożyczać wartościowe pojęcia z innych nauk społecznych, głównie z socjologii i psychologii, oraz odejść od prostych badań opisowych i informacyjnych ku ujęciom bardziej empirycznym, a zamierzeniom bardziej abstrakcyjnym i teoretycznym⁷.

Jakiegokolwiek jest zadanie teoretyczne – pisał – w ogólnym procesie rozwiązywania problemów – czy jest to głównie pytanie o trend, warunki, przewidywanie, cel, alternatywy – wymiar elity jest zawsze stosowny⁸.

Jak zatem pojęcie elita jest zdefiniowane i jaka jest jego rola w proponowanej przez H.D. Lasswella strategii analitycznej? W pracach tego politologa spotyka się kilka określeń, ale można je sprowadzić do dwóch zasadniczych interpretacji pojęcia: elita ujmowana abstrakcyjnie i elita jako konkretny element sfery politycznej społeczeństwa.

Elitę rozumianą abstrakcyjnie stanowią te osoby, które czerpią korzyści z udziału w największej części wartości istotnych dla społeczeństwa⁹. Ile wartości podstawowych – tyle elit; i tak, jeżeli wartością jest władza, to elitą w społeczeństwie będą ci, którzy mają największą władzę. Bogactwo też należy do wyróżnionego przez Lasswella katalogu wartości zasadniczych – w tym przypadku elitą są bogaci¹⁰. Elita w sensie abstrakcyjnym to przeciwieństwo pozostałej części społeczeństwa – masy. Jakkolwiek autor tej definicji uważał pojęcie elity li tylko za pojęcie „opisowe i klasyfikacyjne”¹¹.

Natomiast elita pojmowana konkretnie – to elita abstrakcyjna zrelatywizowana przedmiotowo i podmiotowo; elita jest częścią państwa i składa się z osób decydujących o polityce. Relatywizacja przedmiotowa – najogólniej ujmując – polega na

⁷ H. Eulau, *The Greening of Political Science: Where It Is At?* „Social Science Quarterly” vol 65, no 4; M. Parenti, *The State of the Discipline: One Interpretation of Everyone’s Favorite Controversy*, „PS Newsletter of the American Political Sciences Association” vol. 16, no 2.

⁸ H.D. Lasswell, *The Future of Political Science*, Atherton Press, New York 1963, s. 2.

⁹ H.D. Lasswell, *Politics. Who Gets What, When and How?*, McGraw-Hill Book Company, Inc., New York; H.D. Lasswell, A. Kaplan, *Power and Society*, Yale University Press, New Haven 1963 (wyd. 5).

¹⁰ H.D. Lasswell, A. Kaplan, op. cit., s. 209–211.

¹¹ H.D. Lasswell, D. Lerner, C.E. Rothwell, *The Elite Concept*, [w:] P. Bachrach (ed.), *Political Elites in Democracy*, Atherton Press, Inc., New York 1971, s. 14–15.

usytuowaniu elity abstrakcyjnej w określonej części organizacji państwowej czy też w jednej z faz procesu decyzyjnego. Relatywizacja podmiotowa to po prostu spełnianie określonej roli przez grupę ludzi (elitę abstrakcyjną).

W społeczeństwie Lasswell wskazuje kilka rodzajów elit konkretnych. Pierwsza to elita polityczna, czyli szczytowa klasa władzy, ci, którzy posiadają władzę w organizacji państwowej¹². Druga to elita władzy, czyli aktywni decydenci w poszczególnych fazach procesu politycznego, osoby aktywnie zaangażowane w politykę. Inne rodzaje elity konkretnej stanowią elity partii politycznych, elity organów ustawodawczych czy elity trybunałów sądowych¹³.

Elita ujmowana abstrakcyjnie związana jest z procesem społecznym, czyli z wpływem na wartości, elita konkretna – z procesem politycznym, czyli z wpływem na rezultaty sprawowania władzy. Lasswell sformułował tzw. hipotezę aglutynacji, która pozwala na syntetyczne ujęcie obu interpretacji elity, a została sformułowana na podstawie obserwacji, iż „konkretne osoby zajmujące wysoką pozycję w odniesieniu do jednej wartości prawdopodobnie mają stosownie wysokie pozycje w odniesieniu do innych wartości”; innymi słowy: ci, którzy mają władzę, są również bogaci, popularni, wpływowi i, być może, mądrzy¹⁴.

W zaproponowanej przez autora omawianego nurtu teorii elit strategii analitycznej scharakteryzowane wyżej pojęcia elity są zintegrowane z procesem politycznym. Jednak dla zrozumienia istoty tej strategii należy wprowadzić także obecne w pracach Lasswella dwie inne koncepcje – podejścia kontekstualnego oraz konstruktów rozwojowych.

Podejście kontekstualne to jednocześnie założenie teoretyczne i dyrektywa metodologiczna; jest ono dla Lasswella podstawową zasadą badania elit władzy: „Podejście musi być kontekstualne, jeżeli mamy uniknąć arbitralnej charakterystyki, badanie musi usytuować elity w kontekście odpowiedniego procesu”¹⁵. „Odpowiedni proces” to wzajemna zależność między elitami a organizacją państwa: „Elity władzy odbijają i kształtują stosunki wewnętrzne w każdym państwie”¹⁶. Innymi słowy: teoretyczny aspekt podejścia kontekstualnego to założenie, iż elita odzwierciedla cechy środowiska, w którym jest umieszczona a jednocześnie oddziałuje na to środowisko, kształtuje je. Metodologiczną konsekwencją takiego założenia jest dyrektywa analizy dwuetapowej: badanie wpływu elity na otoczenie i badanie wpływu otoczenia na elitę.

¹² Ibidem, s. 24–25.

¹³ H.D. Lasswell, *Introduction: The Study of Political Elites*, [w:] H.D. Lasswell, D. Lerner (ed.), *World Revolutionary Elites. Studies in Coercive Ideological Movements*, Cambridge, Mass. 1963, s. 11.

¹⁴ Ibidem, s. 9.

¹⁵ Ibidem, s. 7.

¹⁶ Ibidem, s. 8.

W swoich pracach Lasswell podał szereg kategorii pozwalających uchwycić obie zależności, jakkolwiek wiele więcej uwagi poświęcił relacji drugiej – uwarunkowaniu elity przez jej otoczenie, jej identyfikacji. Dokonuje się tego odpowiadając na kilka następujących pytań: kim są członkowie elity, jakie są ich poglądy i opinie, na jakich arenach działają, na jakich wartościach opierają swoje działanie, jakie strategie stosują oraz w jaki sposób wpływają na wyniki polityki? W analizie tej relacji elita jest zmienną zależną, determinowaną przez swoje otoczenie¹⁷.

Druga koncepcja istotna dla elitystycznej strategii analitycznej zaproponowanej przez Lasswella to konstrukty rozwojowe, czyli spekulatywne modele zasadniczych zmian w naszej epoce. „Konkretyzują one instytucjonalny wzór, od którego wychodzimy i wzór, ku któremu zmierzamy”¹⁸. Konstrukty rozwojowe pełnią kilka ważnych funkcji: opisują, wyjaśniają, prognozują i w konsekwencji pomagają podejmować działania wzmacniające lub hamujące opisywane trendy. Przykładem takiego właśnie „konstruktu rozwojowego” jest „hipoteza państwa garnizonowego”¹⁹.

Koncepcja konstruktów rozwojowych związana jest z drugą stroną wspomnianej wcześniej zależności – elita kształtuje otoczenie. Analitycznie rzecz ujmując, pojęcie elity jest teraz zmienną niezależną, ponieważ określony stan elity, tzn. jej skład, poglądy, sposoby działania determinują kształt otoczenia danej elity.

Istotę strategii analitycznej związanej z pojęciem elita rozproszonej w wielu pracach H.D. Lasswella można zrekonstruować w pięciu poniższych punktach:

1. Skład elity władzy odzwierciedla otoczenie społeczne, z którym jest genetycznie i funkcjonalnie związana;
2. Elitę władzy charakteryzują poglądy i wartości, do jakich się ona odwołuje;
3. Elita władzy funkcjonuje na określonej arenie, a jej pozycja na tej arenie zależy od składu i poglądów jej członków;
4. Elita władzy, korzystając z odpowiednich strategii, kształtuje interakcje na arenie poprzez wyniki swego działania i ich kumulujące się skutki;
5. Skład, poglądy i wartości elity władzy warunkują charakter skutków jej działalności na określonej arenie i poza nią – elita wpływa na swoje otoczenie.

W lasswellowskim nurcie współczesnej amerykańskiej teorii elit status pojęcia centralnego, elity właśnie, jest podwójny. Z jednej zatem strony elita jest tym, co wyjaśniamy (*explanandum*), z drugiej – tym, co wyjaśnia (*explanans*). Jest więc ta strategia potencjalnie potężnym narzędziem wyjaśniającym przydatnym do analizy działań ludzi w społeczeństwach, łączącym w jednym schemacie empiryczne analizy z hipotezami teoretycznymi i akcentującym uwarunkowanie społeczne jako czynnik

¹⁷ Ibidem, s. 12–17.

¹⁸ Za: D. Marvick (ed.), *Harold D. Lasswell on Political Sociology*, The University of Chicago Press, Chicago 1977, s. 152–176.

¹⁹ H.D. Lasswell, *Agenda for the Study of Political Elites*, [w:] D. Marvick (ed.), *Political Decision-Makers*, The Free Press, Glencoe 1961, s. 267.

determinujący funkcjonowanie polityczne – wyjaśnić działania polityczne, to znaczy scharakteryzować je w kategoriach ich społecznego kontekstu i tła.

Jest ta strategia „potencjalnym” narzędziem badawczym, ponieważ w zasadzie prawie nikt nie poszedł jej śladem²⁰. Ta szeroka wizja teoretyczno-metodologiczna nadal pozostaje „wizją ogólnie niespełnioną” – jak stwierdził znakomity znawca behawioralnej nauki o polityce H. Eulau²¹. Przejęto natomiast z koncepcji H.D. Lasswella jego ideę podejścia kontekstualnego – empirycznego badania elit politycznych w kategoriach ich społecznego uwarunkowania.

Nurt drugi – badania struktury władzy

Początek tego nurtu związany jest z opublikowaniem pracy socjologa amerykańskiego C.W. Millsa pt. *Elita władzy*, książka ta nie tylko spowodowała, że wyrażenia struktura władzy i elita władzy stały się zwrotami powszechnymi od końca lat 1950-ych, ale zapoczątkowała długotrwały spór pomiędzy dwoma paradygmatami społecznego podziału władzy, tj. elityzmem a pluralizmem. Najbardziej spektakularnym aspektem tego sporu w amerykańskiej socjologii polityki była, i do pewnego stopnia nadal jest kontrowersja związana z pytaniem: „Kto rządzi Ameryką?”

Niemniej jednak empiryczne badania, które przyczyniły się do powstania tej odmiany amerykańskiej teorii elit, zapoczątkowane zostały pracą F. Huntera o strukturze władzy Atlanty²².

O ile poprzednio omówiony nurt teorii elit swoje cechy charakterystyczne zawdzięcza intelektowi i studiom jednego w zasadzie uczonego, to badania nad strukturą władzy angażowały i angażują bardzo wielu badaczy. Jednakże pojęciowe analityczne podstawy tego nurtu, a także jego „ideologia”, zostały przekazane we wspomnianej *Elicie władzy*. Dlatego też trzeba wyjść od millsowskiego rozumienia pojęcia elita.

Desygnaty nazwy elita wyróżnione zostały na podstawie czterech kryteriów. Pierwsze to kryterium socjologiczne – stanowisko zajmowane w instytucjach i struktura społeczna przez te instytucje tworzona. Zgodnie z tym kryterium, elita władzy to

osoby zajmujące decydujące, strategiczne stanowiska kierownicze w strukturze społecznej, stanowiska, w których ogniskują się [...] efektywne środki władzy, bogactwo i sława, i które są ich udziałem²³.

²⁰ Jedyjni byli R. Agger, D. Goldrich, B. Swanson – autorzy pracy *The Rulers and the Ruled*; podają za: D. Marvick (ed.), *Harold D. Lasswell*, s. 70.

²¹ H. Eulau, *The Hoover Elite Studies Revisited*, „Social Science History” 1977, vol. 1, no 3, 398.

²² Por. przypis 1.

²³ C.W. Mills, op. cit., s. 2.

Kierowniczymi stanowiskami, według Millsa, w strukturze społecznej są stanowiska w takich hierarchicznych organizacjach współczesnego społeczeństwa, jak korporacje, spółki akcyjne, aparat państwowy i pion wojskowy; nazwano je „Wielką Trójką”, później „kompleksem przemysłowo-wojskowym”²⁴. Kierownicy tych instytucji to elita władzy.

Drugie kryterium związane jest z wartościami społecznymi oraz udziałem w nich poszczególnych ludzi w sposób zróżnicowany.

Z tego punktu widzenia – pisał Mills – elita to po prostu ci, którzy posiadają najwięcej tego, co można posiadać, tzn. – według ogólnego mniemania – pieniędzy, władzy i prestiżu, i którzy w związku z tym reprezentują styl życia, jaki czynnikami te im umożliwiają²⁵.

Zestawiając te dwa pojęcia ze sobą ich autor uważa, że pojęciem pierwotnym jest to, które jest wyróżnione na podstawie pierwszego kryterium – posiadanie jest wtórne do zajmowanego stanowiska w wielkich instytucjach; ludzie „posiadają najwięcej, bowiem te instytucje są bazą ich władzy, bogactwa, prestiżu i środkami ich utrzymania”.

Trzecim kryterium wykorzystanym przez Millsa do wyróżnienia elity jest przynależność do grupy analogicznej do klikki. W tym przypadku elitę stanowi „wewnętrzny krąg wyższych klas społecznych”, zwarta całość społeczna i psychologiczna określona mianem „warstwy panującej”²⁶.

Czwarte kryterium odwołuje się do moralności pewnych typów osobowości. W tym ujęciu elita „to po prostu ludzie o wyższych zaletach charakteru i większej energii”²⁷. C.W. Mills uważa, że tak rozumiana elita jest ideologią uprzywilejowanej warstwy rządzącej.

Podstawową definicją elity jest definicja instytucjonalna, tj. pierwsza z przytoczonych. Ma ona dwie zalety teoretyczne i jedną praktyczną, jak twierdzi Mills. Jedna zaleta wiąże się z tym, że definicja strukturalnie zakreśla jedynie pole badań, nie przesądzając, czy np. elita władzy to ludzie o szczególnych, ponadprzeciętnych cechach charakteru. Zaleta druga polega na tym, że opierając się na tej właśnie definicji możemy usystematyzować pozostałe pojęcia elity. Można bowiem sformułować hipotezy na temat stawiania się elity instytucjonalnej elitą wartości, kształtowania się elitarnych cech osobowości oraz poczucia przynależności do wybranej klasy społecznej. Zaleta praktyczna wskazanej definicji to wynikająca z niej łatwość i konkretność w podejściu do całej problematyki, umożliwiająca przeprowadzanie badań empirycznych, dostarczających materiału informacyjnego²⁸.

²⁴ B.A. Dobratz, G.A. Kourvetaris, *The State and Development of Political Sociology*, [w:] B.A. Dobratz, G.A. Kourvetatis (ed.), *Political Sociology. Readings in Research and Theory*, New Brunswick 1980.

²⁵ C.W. Mills, op. cit., s. 9.

²⁶ Ibidem, s. 13.

²⁷ Ibidem, s. 15.

²⁸ Ibidem, s. 479.

Jaki jest status teoretyczny tak pojmowanego pojęcia elita w studiach nad współczesnym Millsowi społeczeństwem? Skąd wynika ważność badań nad strukturą władzy w społeczeństwie? Jak się takie badania prowadzi? Odpowiedź na te pytania pozwoli ukazać istotne cechy drugiego nurtu amerykańskiej teorii elit.

Pojęcie elita jest w pracy C.W. Millsa konceptem, za pomocą którego opisuje on i wyjaśnia strukturę władzy w społeczeństwie amerykańskim. Postulowany schemat analizy to postępowanie następujące: na podstawie łatwo dostępnego materiału informacyjnego prowadzi się badania socjologiczne poszczególnych kręgów i instytucji w celu poznania charakteru członków tych grup, ich świadomości jako odrębnej klasy społecznej oraz, przede wszystkim, należy dążyć do stwierdzenia, czy elita instytucjonalna jest też elitą wartości, czy jej członkowie mają elitarne cechy osobowości oraz poczucie przynależności do wybranej klasy społecznej²⁹. Innymi słowy, postępowanie analityczne zmierza do opisanie elity władzy jako specyficznej grupy społecznej – elita to zmienna zależna determinowana przez status społeczny składających się na elitę osób, ich osobowość czy stopień zintegrowania; badacz wychodzi od neutralnego aksjologicznie pojęcia, a dochodzi do pojęcia uprzywilejowanej warstwy rządzącej. Nie wychodzi się poza zakres zagadnień strukturalnych, nie pyta się o pozainstytucjonalną genezę elity i jej funkcjonalne znaczenie dla społeczeństwa i jego systemu politycznego.

Badanie struktury władzy jest ważne dla odkrycia typów integracji społeczeństwa, struktury normatywnej, porządku instytucjonalnego; w przypadku Millsa jego analiza oparta na wyróżnionych pojęciach elity doprowadza do konstrukcji „dwubiegowego” modelu społeczeństwa Stanów Zjednoczonych:

Góra społeczeństwa amerykańskiego staje się coraz bardziej jednolita, a posunięcia jej wydają się często starannie skoordynowane; na szczycie powstała elita władzy. Środkowe szczeble unoszone są przez siły, które wzajemnie się równoważą i paraliżują: szczeble te nie łączą zatem dolów z górą. Doly tego społeczeństwa są politycznie rozbite i nawet jako czynnik bierny coraz bardziej bezsilne; na dole powstaje bowiem społeczeństwo mas³⁰.

Analiza millsowska to „typ analizy, która koncentruje się na aspekcie władzy”³¹. I takie też są dzisiejsze analizy prowadzone w ramach tego nurtu. Są to

bardziej wymyślne badania nad sieciami społecznymi, korporacyjnymi, politycznymi, które to badania połączą ilościowe i jakościowe metody w celu zrozumienia strukturalnych wzorców władzy i ich sensu. [Prawdopodobne też wydają się być badania] wyzwia wobec struktur władzy ze strony związków zawodowych, Murzynów, kobiet i innych grup spoza klasy wyższej. Nie wykluczone są także badania nad uwarunkowaniem systemu demokratycznego w Ameryce przez procesy planowania politycznego, udział bogatych sponsorów kampanii wyborczych czy korporacyjne grupy nacisku³².

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, s. 462.

³¹ P. Thoenes, *The Elite in the Welfare State*, The Free Press, New York 1966, s. 51–52.

³² B.W. Ghiloni, G.W. Domhoff, *Power Structure Research in America and the Promise of Democracy*, „Revue Francaise d'Études Americaines” 1984, vol. IX, nr 21/22, s. 340.

Dostrzega się więc konieczność podejmowania problematyki bardziej teoretycznej, nie zapominając wszakże o korzeniach tego nurtu – pracach F. Huntera i C.W. Millsa.

Ocena teoretycznych możliwości charakteryzowanego nurtu elityzmu przeprowadzana jest także w płaszczyźnie porównawczej – model elitystyczny jest konfrontowany z innymi modelami struktury władzy: pluralistycznym i marksistowskim³³.

Badania struktur władzy postawiły i rozwiązały kwestię ważną dla całej teorii elit – jak empirycznie określać tych, którzy posiadają władzę, tych, którzy tworzą elitę władzy? Metody identyfikacji empirycznej elit można sklasyfikować wprowadzając dwa zasadnicze kryteria. Pierwsze to rozróżnienie między władzą formalną a władzą nieformalną lub, inaczej, między formalnymi a nieformalnymi środkami władzy pozostającymi w dyspozycji hipotetycznych członków elity. Kryterium drugie stanowi o uczestnictwie w procesie decyzyjnym: może to być albo uczestnictwo bezpośrednie, albo bezpośrednie uczestnictwo i pośredni wpływ łącznie. Skrzyżowanie tych kryteriów pozwala nazwać cztery metody identyfikacji elity w strukturach politycznych:

- Skodyfikowane zasady decydowania politycznego – formalne środki władzy i uczestnictwo bezpośrednie;

- Metoda decyzyjna – bezpośredni uczestnicy procesu decyzyjnego wyposażeni w formalne i nieformalne środki władzy;

- Metoda pozycjonalna – bezpośrednie uczestnictwo i pośredni wpływ wsparty formalnymi środkami władzy;

- Metoda reputacyjna – formalne i nieformalne środki są w dyspozycji tych, którzy mają wpływ pośredni połączony z bezpośrednim uczestnictwem³⁴.

Każda z metod ma swoje zalety i wady, aczkolwiek prowadzą do empirycznego wyznaczenia składu elity politycznej.

Paradygmat neELITYSTYCZNY

Intelektualne początki tej odmiany współczesnego elityzmu amerykańskiego związane są z namysłem i dyskusjami dotyczącymi stanu poklasycznej teorii elit i jej teoretycznego statusu oraz stanu socjologii polityki jako dyscypliny opisującej i wyjaśniającej rzeczywistość społeczną i polityczną w ich wzajemnym powiązaniu. W wyniku dyskusji zgodzono się z tezą, że teoretyczny niedostatek socjologii polityki wynika z braku wiodącego paradygmatu w obrębie tej dyscypliny. Niektórzy z badaczy taką rolę rezerwują dla teorii elit, w niej upatrując „instrument do zrozumienia

³³ A.J. Whitt, *Toward a Class-Dialectical Model of Power: An Empirical Assessment of Three Competing Models of Political Power*, „American Sociological Review” 1979, vol. 44.

³⁴ U. Hoffman-Lang, *Positional Power and Political Influence in the Federal Republic of Germany* (tekst niepublikowany).

współczesnego świata w kategoriach politycznych”³⁵. Jednakże, aby współczesny elityzm był w stanie podolać takiemu zadaniu, „większość powszechnie obowiązujących opisów charakteryzujących teorię elit wymaga zasadniczej rewizji”³⁶.

Teoretyczne i metodologiczne niedowartościowanie teorii elit wynika – jak twierdzili przedstawiciele tego nurtu przed jego zapoczątkowaniem – nie tylko z braku jej wewnętrznego uporządkowania, ale również z pewnych nieporozumień i kontrowersji wokół niej narosłych. Owo „wewnętrzne nieuporządkowanie” polega na tym, iż

teoretyczna literatura dotycząca elit i władzy kolysze się ciężko w morzu niewypowiedzianego pomieszania, a sytuacja ta wynika z różnorodności w konwencjach terminologicznych, pojęciowej dwuznaczności i głębokich rozbieżnościach w teoretycznych punktach widzenia między różnymi autorami³⁷.

Natomiast jeżeli idzie o nieporozumienia interpretacyjne teorii elit, to najbardziej powszechną jest kontrowersja dotycząca związku teorii z ideologiami niedemokratycznymi i powszechne przekonanie, iż istnienie elit w społeczeństwie jest równoważne z nierównością, a analiza elit poczytywana jest za formę ich sławienia i usprawiedliwiania. Nieporozumieniem jest także takie stanowisko, że teoria elit to w zasadzie prace powstałe w ramach badania struktur władzy³⁸.

Odrodzenie teorii elit jest możliwe jedynie poprzez powrót do podstawowych założeń klasycznej teorii elit, tak jak zostały one sformułowane przez V. Pareto i G. Mosca. Oni bowiem „wykorzystywali zmienne cechy pojęcia elity politycznej jako część mocnych teorii wyjaśniających”³⁹. Ponowna lektura dzieł klasyków elityzmu potwierdza stymulującą i intelektualnie prowokującą wartość ich koncepcji⁴⁰.

Głównymi zatem założeniami paradygmatu neolitycznego są trzy przesłanki, które zostały odtworzone na podstawie prac G. Mosca i V. Pareto. Założeniem pierwszym jest przekonanie o nieuniknionym istnieniu elit we wszystkich społeczeństwach. Założenie drugie to supozycja, iż zmiany w strukturze i funkcjach elity są rozstrzygające dla polityki. Trzecim założeniem jest stwierdzenie, że elity nie są omnipotentne; istnieje współzależność wzajemna między elitą i nie-elitą⁴¹.

³⁵ E.A. Albertoni, *Mosca and Theory of Elitism*, Basil Blackwell, Oxford 1987.

³⁶ M.G. Burton, J. Higley, *Invitation to Elite Theory. The Basic Contentions Reconsidered*, [w:] G.W. Domhoff, T.R. Pye (ed.), *Power Elites and Organizations*, Beverly Hills 1987, s. 237.

³⁷ A. Giddens, *Preface*, [w:] P. Stanworth, A. Giddens (ed.), *Elites and Power in British Society*, Cambridge University Press, London, s. 9.

³⁸ R.D. Putnam, *Comparative Studies of Political Elites*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1976, s. 4.

³⁹ A. Zuckennan, *The Concept „Political Elite“: Lessons from Mosca and Pareto*, „The Journal of Politics” vol. 39, s. 324–344.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 344.

⁴¹ M.G. Burton, J. Higley, *op. cit.*, s. 220.

Trzecie założenie można uzupełnić dodatkowymi тезami: (1) elity zawsze potrzebują poparcia ugrupowań nieelitarnych, (2) potrzeba poparcia w istocie ogranicza swobodę działania elit, (3) świadomość nie-elit uwarunkowana jest poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego w danym kraju.

Powyższe założenia wyznaczają siatkę pojęciową i schemat analityczny tego nurtu. Odmienne niż w poprzednich wariantach teorii elit w paradygmacie neoelitystycznym jest kilka pojęć głównych. Ponadto wyróżnia się zakres ich zmienności będący podstawą formułowania hipotez wyjaśniających.

Pierwszą kategorią jest pojęcie elita. Stanowią ją ci, którzy w sposób trwały wpływają na politykę będąc członkami gremiów kierowniczych instytucji politycznych. Zmienną tego pojęcia jest struktura elity, czyli statusy i role wewnątrz elity oraz relacje między nimi; innymi słowy: między osobami, statusami i rolami w elicie obowiązują wzory aktualnego i oczekiwanego zachowania oraz procedury i instytucje, poprzez które elementy elity oddziałują na siebie przy podejmowaniu decyzji⁴². Na podstawie powyższego rozróżnienia zakłada się cztery stany zmiennej, cztery odmiany struktur elity: 1) elita ujednoczona konsensualnie, 2) elita ujednoczona ideologicznie, 3) elita niezupełnie ujednoczona oraz 4) elita rozbita.

Drugą kategorią jest pojęcie reżim polityczny (system polityczny), czyli instytucje polityczne i ich wzajemne relacje oraz sposób funkcjonowania. Zakres zmienności tego pojęcia ma dwa stany: stabilności i niestabilności instytucjonalnej, a więc trwałości – bądź jej braku – elementów i relacji w obrębie systemu politycznego.

Trzecią kategorią jest pojęcie rozwoju społeczno-gospodarczego, którego wskaźnikami są

przesunięcia siły roboczej od „pierwotnej” produkcji do produkcji „wtórnej”, a następnie od obu rodzajów produkcji ku usługom oraz aktywności „trzeciorzędnej” (oświacie, opiece społecznej, rozrywce)⁴³.

Tak określone pojęcie zmienia się od „poziomu 1” (społeczeństwa prymitywne, przez „poziom 2” (rolnicze), przez „poziom 3” (przemysłowe) do „poziomu 4” (postindustrialne).

Czwartą i ostatnią kategorią jest pojęcie „orientacji nie-elity”, poglądów nie będącej elitą części społeczeństwa. Istotnymi dla omawianej koncepcji są poglądy związane z władzą i jej rolą w społeczeństwie. Dwoma istotnymi zmiennymi z tym pojęciem związanymi jest orientacja egalitarna (antyhierarchiczna) i orientacja menadżerska.

⁴² J. Higley, Field L.G., K Groholt, *Elite Structure and Ideology: A Theory with Application to Norway*, Columbia University Press, New York 1976, s. 88; M.G. Burton, *Elite Settlements*, „American Sociological Review” vol. 52, nr 3, s. 295–307.

⁴³ G.L. Field, J. Higley, *Elitism*, Routledge and Kegan Paul, Boston 1980, s. 24.

Wszystkie powyższe pojęcia i zmienne są stosowane do konstrukcji schematów wyjaśniających. Nie mają one jednakowego statusu teoretycznego. „Struktura elity” jest zmienną niezależną wtedy, gdy wyjaśniamy „stan systemu politycznego” determinowanego strukturą elity politycznej. Natomiast zmienne trzecia i czwarta są zmiennymi modyfikującymi: struktura elity podlega modyfikacjom pod wpływem zarówno osiągniętego poziomu rozwoju, jak i orientacji dominującej w społeczeństwie. Niektóre zależności można stwierdzić. I tak np. w pełni stabilny system polityczny jest wtedy, kiedy elita jest ujednoczona konsensualnie. Sytuacja taka występuje najpełniej na czwartym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, zaś dominującą w społeczeństwie jest orientacja menadżerska.

Inna zależność wskazuje na to, iż systemy polityczne, w których występuje elita ujednoczona ideologicznie, są wprawdzie stabilne, ale jest to stabilność niereprezentatywna. Osiągnięty poziom rozwoju to drugi lub trzeci. W społeczeństwie dominuje wówczas orientacja egalitarna.

Paradygmat neolitystyczny wprowadzając analizę systemu politycznego pod kątem stabilności „tworzy podstawy przydatnej wiedzy o systemach politycznych w czasach obecnych”⁴⁴. Użyteczność tego podejścia potwierdzają studia i badania nad przekształceniami demokratycznymi w świecie współczesnym. Warto zatem wrócić raz jeszcze do kategorii drugiej i wyliczyć konkretne etapy czy stany stabilności systemu politycznego.

Stabilność bowiem może być: reprezentatywna, niepewnie reprezentatywna albo niereprezentatywna. Pierwszy rodzaj stabilności osiąga się wolnymi wyborami powszechnymi, a utrwała republikańską formę systemu politycznego. Stabilność określona jako niepewnie reprezentatywna też występuje w republice, aczkolwiek niezgoda występuje między siłami politycznymi konserwatywnymi i radykalnymi; wybory wygrywają elementy konserwatywne i to stabilizuje system, ale protesty elementów radykalnych powodują destabilizację. Niereprezentatywna stabilność występuje wtedy, gdy formalne instytucje reprezentacji są parawanem dla autorytarnej polityki.

Paradygmat neolitystyczny zdaje się być analitycznym narzędziem przydatnym tak socjologowi jak i politologowi.

⁴⁴ M.G. Burton, J. Higley, „Elite Disunity and Regime Instability: the Modal Pattern of Western Politics Reconsidered”, referat na sesję nr 200 (Comparative Studies of Elites) podczas 82. Dorocznej Spotkania American Sociological Association, Chicago, 17–21 sierpnia 1987.